

ФІКСАЦІЇ ТА НАУКОВЕ ОСМИСЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ РЕКРУТСЬКИХ ТА СОЛДАТСЬКИХ ПІСЕНЬ У СЕРЕДИНІ XIX – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ

Яринчина О.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

ol.yarynychyna@gmail.com

Ключові слова:

українські народні рекрутські та солдатські пісні, пісенні жанри, фольклорні збірки, збирання і вивчення уснопоетичної народної творчості у XIX – на початку XX ст., соціально-політичний контекст.

У статті йдеться про початкові етапи зацікавлення фольклористами рекрутськими та солдатськими піснями. Проаналізовано публікації збирачів фольклору та наукове осмислення жанру вченими XIX – початку XX ст. Визначено роль та місце цих пісень у загальній системі українського фольклору. Особливу увагу приділено міжжанровим зв'язкам та взаємовпливам усередині цієї системи.

Надзвичайно важливою складовою дослідження, зокрема рекрутських та солдатських пісень, є аналіз наукової спадщини попередників в історичному розвитку. Розгляд напрацьованих учених-попередників дозволяє зробити узагальнення щодо етапів становлення наукової думки стосовно досліджуваного жанру, історичних умов формування та розвитку цього підрозділу соціально-побутової пісенності, розвинути власні дослідницькі теорії, визначити місце та роль рекрутських та солдатських пісень у загальноукраїнській системі фольклору.

Вивчення соціально-побутової пісенності з різною інтенсивністю провадилося протягом майже усього періоду наукового осмислення фольклору і становлення фольклористики. Серед цілого масиву музично-поетичних творів окреме місце посідають рекрутські та солдатські пісні. Їхнє зародження відбулося досить пізно – у XVIII ст., через введення рекрутської повинності на території України.

У XX – на початку XXI ст. окремі аспекти та проблеми, дотичні до вивчення фольклору, пов'язаного з військовим побутом, були розглянуті в працях та студіях О. Дея, О. Правдюка, С. Грици, А. Іваницького, Ю. Туряниці, Л. Мушкетик, М. Дмитренка, Л. Єфремової, Л. Іваннікової та інших дослідників.

Однак досі бракувало узагальнюючого ґрунтовного дослідження рекрутських та солдатських пісень, що допомогло б системно визначити їхню специфіку, місце та взаємозв'язки із іншими жанрами пісенного фольклору. Проведення такого дослідження неможливе без аналізу наукової спадщини попередників. Тому метою нашої статті є аналіз праць і видань XIX – початку XX ст., що дасть змогу простежити розвиток наукової думки стосовно осмислення рекрутських та солдатських пісень згаданого періоду.

Уже на початку XIX ст. були здійснені перші публікації рекрутських та солдатських пісень. Цей період визначався загальним зацікавленням народнопоетичною творчістю, що було пов'язане з укладанням народознавчих збірок. У передмовях до них розміщувалися й перші дослідження зібраних матеріалів. З 1830-х років здійснено видання збірок фольклорних творів: М. Максимовича, М. Гоголя, М. Костомарова, П. Лукашевича, В. Залеського, В. Антоновича та М. Драгоманова, П. Чубинського, Я. Головацького та ін.

Початкове наукове осмислення народної творчості, зокрема пісень, стосувалося їх розподілу за жанрами,

уведення певних класифікаційних принципів, характеристики творів. Водночас не всі упорядники ставили за мету випрацювання чіткої системи атрибуції. Наприклад, М. Максимович прямо вказував на це у передмові до збірки “Украинские народные песни”, коментуючи розподіл пісень за розділами так: “Поділ цей <...> лише приблизний, і я не мав на меті вводити строгу і детальну класифікацію у цей гармонійний світ живої Поезії народу” [1, с. V]. Проте інші укладачі збірок, осмислюючи зібраний матеріал, так чи інакше провадили роботу з його систематизації, висловлювали ті чи інші погляди щодо його цінності, поширеності, генези тощо. Таким чином відбувався розвиток наукового осмислення фольклорних надбань.

Звертаємо увагу на доробок М. Максимовича, оскільки його пісенна збірка “Малороссийские песни” (1827) [2], як визначав Ф. Колесса, мала “епохальне значення у розвитку української етнографії” [3, с. 50]. У цій збірці, крім дум, розміщено понад сто пісень різних жанрів, зокрема рекрутських та солдатських. М. Максимович, відштовхуючись від козацького минулого українців, указував на відображення в цих творах етнічної ментальності й історії народу, окреслив їхню тематику і мотиви. Загалом він застосував поділ пісень на “чоловічі” та “жіночі”. У наступній збірці “Украинские народные песни” (1834) укладач представив записи дум та “чоловічих” пісень. Як і в попередній, він історичні та соціально-побутові (зокрема рекрутські та солдатські) пісні позначив як “власне-Козацькі”, поділяючи на дві групи: козацькі билинні та козацькі побутові [1, с. IV]. Останні схарактеризував так: “Пісні цього розділу зображують різні стани Козацького побуту, здебільшого в чотирьох його видах: *військовому, бурлацькому, чумацькому і гайдамацькому*” [1, с. 136]. І далі вже за цим поділом розміщено пісні. Зокрема, найбільше зразків рекрутських і солдатських – у підрозділі “Пісні

військові”. Деякі твори є варіантами пісень, представлених у збірці 1827 року. “Сборник украинских песен” (1849) [4] став третьою загальновідомою збіркою М. Максимовича, у другому розділі якої (“Пісні колискові та материнські”) серед іншого представлено і кілька записів рекрутських та солдатських пісень із приміткою: “Ось кілька пісень з тих, що їх можна визнати за безпосереднє вираження самої матері” [4, с. 107]. У розглянутих збірках упорядник досить багато уваги приділяв уточненням щодо вимови та значення слів. Він подавав розлогі роз’яснення у примітках, переклади слів тощо. І хоча М. Максимович не виокремив і не розглянув рекрутські та солдатські пісні, його класифікаційні зауваги й характеристики стали основою для подальших досліджень.

У 1830-х роках вийшла друком збірка “Малороссийские и червонорусские народные думы и песни” (1836) [5], підготовлена П. Лукашевичем. У ній вміщено тексти дум, пісень і одне замовляння. Крім передруків текстів М. Максимовича, І. Срезневського і В. Залеського, упорядник подав значну кількість власних записів з Полтавщини. Збірка має два великих розділи (“Малоросійські думи та пісні” і “Червоноруські думи та пісні”), у межах яких твори розташовані за жанрово-тематичною ознакою: обрядові (колядки, щедрівки, жниварські, косарські, весільні), історичні, соціально-побутові пісні, коломийки. До багатьох творів подано примітки з поясненнями слів, описом історичних подій і осіб, про які йдеться тощо. Однак упорядник не подав до записів паспортизації, що загалом характерно для видань XIX ст. Хоча П. Лукашевич не виділив рекрутські та солдатські в окремий підрозділ, але подав кілька зразків. У передмові він висловив думку про цілковитий занепад української народної пісенності й заміну її “великоруськими” та солдатськими піснями: “Новітня Малоросійська народна муза нічого ще не створила, окрім двох чи трьох пісень про рекрутські набори, зміст яких запозичений також з солдатських і вони мають Великоросійські голоси” [5, с. 6]. Також указував, що солдатські пісні ввійшли в традицію і жіночого виконавства. Отже, він розмежував “рекрутські” та “солдатські” пісні, а останні трактував як явище суто російської культури, причому переважно чоловічого репертуару.

У Галичині в 1830-х роках важливою подією стала поява збірки “Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego” (1833) [6] В. Залеського. Передусім варто відзначити її надзвичайний обсяг – близько 1500 пісенних текстів. У передмові укладач подав низку теоретичних і практичних зауважень щодо групування пісенних текстів, їх оформлення, транслітерації. В. Залеський поділяв пісні на жіночі та чоловічі, а також за жанрами. Отже, у збірці записи розташовані за гендерним та жанрово-тематичним принципом. Цікаво, що “вояцькі” пісні упорядник відніс до жіночих. Недоліком збірки є перемішування польських і українських пісень. Через це у підрозділі “Вояцькі пісні” з 19 пісенних текстів лише 6 – українські (дві пісні мають записи мелодій).

При загальній цінності видання недосконалість систематизації, транслітерування українських пісень, відсутність паспортизації, уміщення зразків літературного походження дещо применшують значення збірки для сучасного дослідника.

До односторонців “Руської трійці” належав і поляк Жегота Паулі. Завдяки його плідній діяльності світ побачила двотомна збірка “Pieśni ludu ruskiego w Galicyi” (1839, 1840) [7], у якій уміщено “чимало нових гарних варіантів” [3, с. 66]. У другому томі в окремому підрозділі з відповідною назвою Ж. Паулі представив “вояцькі пісні” (28 текстів), серед них є рекрутські та солдатські. Цікаво, що деякі зразки додатково позначені “українська”. Також він у примітках подав варіанти до окремих пісень. Вадою збірки є представлення текстів у польській транскрипції (через це в записах трапляються перекручення і помилки). Упорядник, крім того, торкнувся питання символіки фольклорних образів.

Монументальним зібранням фольклорно-етнографічних матеріалів стали “Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край” П. Чубинського. П’ятий том, що вийшов у 1874 році [8], уміщує позаобрядові пісні. Систематизація пісень у цьому томі викликала певні зауваження науковців. Наприклад, Ф. Колесса вказав, що часом варіанти однієї пісні вміщені в різних підрозділах, це стосується і рекрутських та солдатських пісень. Том поділено на чотири частини: “Пісні про кохання”, “Пісні сімейні”, “Пісні побутові” та “Пісні жартівливі”. У третій частині, у якій власне подані соціально-побутові пісні, зразки згруповані за родом занять (козацькі, гайдамацькі, солдатські, рекрутські, чумацькі) та окремий підрозділ складають “Станові пісні”. Як бачимо, рекрутські та солдатські пісні упорядниками було вміщено в двох підрозділах, хоча їх тематика часто перетинається і часом важко визначити, чому ту чи іншу пісню віднесли до, наприклад, солдатських, а не рекрутських. Загалом маємо відзначити, що представлені в збірці рекрутські та солдатські пісні мають численні варіанти, деякі з них представлені в інших розділах. Отже, кількість поданих зразків з варіантами включно наближена до сотні. Географія записів рекрутських та солдатських пісень – переважно Подільська губернія, Ушицький повіт; на Півдні та Лівобережжі фіксацій було здійснено мало.

У 1875 році було видано “Сборник песен буковинського народа” [9], у якому вміщені матеріали Г. Купчанка, упорядковані О. Лоначевським. Збірка має шість розділів: “Пісні культу”; “Пісні особистого життя”; “Пісні сімейні”; “Пісні економічні й станові”; “Пісні політичні”; “Сатира і жарт”. У п’ятому розділі – “Пісні політичні” – виокремлено підрозділ “Військова повинність”, у якому представлено рекрутські та солдатські пісні. До розділу “Пісні економічні й станові” упорядник відніс пісні чумаків і вівчарів. У поясненнях О. Лоначевський називає виконавців рекрутської повинності “рекрутами”. У пісенних зразках є й інші позначення, наприклад, “за жовніра взяти”, “гусарі”. У виданні вміщено 24 зразки

рекрутських та солдатських пісень з різною тематикою: прощання парубка з родиною і домом, милою, у військо забирають сина вдови, важкі побутові умови життя у війську, неможливість жити з дружиною, створити власну сім'ю, смерть у бою чи / та на чужині. У піснях збірки є кілька посилань на географію виконання військової повинності (згадано Верону, Італія, французькі землі; як повітове місто – Чернівці).

Неабияке значення для фольклористики мала праця Я. Головацького “Народные песни Галицкой и Угорской Руси” (1878) [10]. У ній дослідник докладно розглянув життя і традиції українців, подав записи пісенних текстів, розвідки й описи життя і побуту мешканців регіону. Значну увагу він приділив обрядовим пісням, однак уже в першій частині праці (“Думы и думки”) умістив окремий підрозділ вояцьких і рекрутських пісень. У цьому розділі вміщено 29 зразків, серед яких за сучасною атрибуцією до рекрутських і солдатських ми можемо віднести більше половини. Деякі зразки – це родинно-побутові або пісні про кохання, у яких або йдеться про вояків, або втілено окремі військові мотиви. На жаль, зразки подані без докладної паспортизації, лише окремі з них мають примітки з уточненням регіону запису (округи), деякі – посилання на варіанти у відомих тоді збірках. Важливою є класифікація упорядника, хоча вона значною мірою відмінна від загальноприйнятої нині. Так, Я. Головацький називає пісні “думами” і розділяє їх на два масиви: билинні та побутові. До останніх він відніс, зокрема, “вояцькі” та “рекрутські” пісні.

Я. Новицький найбільшу увагу приділяв історії Запорожжя та фольклорним творам, пов'язаним із цією тематикою. Істотним результатом збирання ним українського пісенного фольклору стали дві збірки: “Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я. П. Новицким в 1874–1894 гг.” (1894) та “Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине в 1874–1903 гг.” (1908) [11; 12]. Матеріали до першої з них дослідник збирав протягом 20 років у Катеринославському, Маріупольському і Олександрівському повітах. Вона складається з трьох частин. У першій подано пісні історичні та соціально-побутові. У підрозділі “Рекрутські” представлено зразки рекрутських і солдатських пісень (шість з них – повністю, а до трьох, що їх упорядник визначив як широко відомі, подано лише назву з посиланням на публікації в інших збірках). До вміщених у збірку пісень, записаних протягом 1879–1891 років, варіантів тоді не було.

Для нас важливий підхід науковця до фіксації фольклорних творів, адже тексти подані без виправлень, за першоджерелом. До деяких пісень додано примітки з поясненнями історичних обставин їх побутування. У вступі “Від редакції” указано, що до друку не брали пісенні варіанти, які були опубліковані раніше. В основу класифікації матеріалу Я. Новицького покладена концепція

М. Драгоманова, застосована у виданні “Історичні пісні малоруського народу” [13, с. 195].

У передмові до збірки Я. Новицький трактує солдатські пісні як віяння сучасності, зауважуючи: “Під впливом інших умов життя поезія давнини втрачає свою життєздатність. Пісня історична поступається пісні солдатській” [11, с. 2]. Я. Новицький розглядав “рекрутські” як пісні українців, пов'язані з виконанням рекрутської повинності, а “солдатські” – як насаджені.

У другій згаданій збірці, “Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине в 1874–1903 гг.”, Я. Новицький подав частково ті самі твори, що й у попередній, зазначивши, що при першій публікації були деякі помилки та суттєві скорочення текстів. Більшість пісень представлені в інших варіантах. Дещо змінилася і структура збірки, яка складається з чотирьох розділів. Пісні систематизовані з жанрово-хронологічним принципом. На жаль, у цьому виданні упорядник не виділив рекрутські пісні, проте зразок цього жанру ми віднаходимо в тематичному підрозділі “Українці на земляних роботах”. Пісня “Ой з-за гори виступає хмара” подана в трьох варіантах, зафіксованих протягом 1886–1887 років. До неї упорядник подав досить розлогий коментар, у якому пояснював значення деяких слів та розглянув історичне підґрунтя пісні. Тематика твору – “земляні роботи”, тобто участь солдатів у побудові каналів.

Важливою є увага до рекрутських та солдатських пісень у працях Б. Грінченка. Пісні вказаного жанру він умістив у третьому томі своєї чотиритомної праці “Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях” (1899) [14]. Характеризуючи видання, Л. Козар, дослідниця спадщини Б. Грінченка, зазначила: “Фундаментальне чотиритомне зібрання Грінченка відзначається обсягом (понад 2500 №№), якістю (чітка паспортизація, наукова систематизація і класифікація матеріалу, посилання на паралелі), тематичною та варіативною різноманітністю; кожний том відкривається передмовою та супроводжується бібліографічними довідниками. <...> Разом з упорядником працювало близько 60 кореспондентів-збирачів” [15, с. 30–31]. У томах серії він уміщував різні матеріали, третій том був присвячений пісням.

У передмові Б. Грінченко подав відомості про кореспондентів і свою роботу над матеріалом. Неабияке значення має те, що для публікації він відбирав доти ненадруковані зразки або цінні варіанти вже оприлюднених пісень. Також включено кілька пісень, які були вміщені в рідкісних виданнях, і про це дослідник зазначив у передмові. Під час упорядкування Б. Грінченко, як він сам указав, спирався на систематизацію, напрацьовану 1876 року Південно-Західним відділом Російського географічного товариства. У збірці представлено й авторські пісні, які “стали народними”. Він зауважив також, що уникав втручання в текст, за винятком повторів пісенних рядків або окремих слів, які подавав у квадратних дужках.

Видання складається з шести розділів. В одному з них – “Пісні політичного життя” – твори представлені за хронологічним принципом. Б. Грінченко назвав підрозділ “Некрутські й солдатські пісні”. У його межах твори розташовані за логікою подій (пісні про вербунок, про майбутнє життя на службі, прощання з милою, з рідним домом, з матір’ю, сім’єю, смерть; є зразки, у яких ідеться про добровільний вербунок). У підрозділі вміщені також пісні, які за сучасними поглядами на атрибуцію, не можна віднести до рекрутських та солдатських (а до пісень про кохання, родинно-побутових пісень та балад), але головними персонажами в них є козак або рекрут, солдат. Назви пісень подані за основним мотивом або темою твору, більшість – в одному варіанті, але з посиланням на інші збірки. Ці пісні зафіксовані переважно на Полтавщині, Рівненщині, є зразки із Сумщини, Харківщини, Київщини, навіть Добруджі. Багато зразків означеного жанру були в “рукопису невідомого” – рукописній збірці, що потрапила до рук Б. Грінченка, із записами, ймовірно, з Поділля. Загалом представлені у збірці “рекрутські й солдатські пісні (окремі епічні твори із баладними сюжетами) засвідчують сприйняття народом служби в царському війську як тяжкої неволі” [15, с. 66].

Стосовно розуміння Б. Грінченком рекрутських і солдатських пісень варто зауважити, що, найменуючи підрозділ, він використав назву “некрутські та солдатські”, хоча при цьому в передмові вказував на негативний вплив запозичених творів, серед яких згадав і солдатські пісні. У піснях, вміщених в означеному підрозділі, використовуються інші форми (“москалі”, “гусари”). Збірка “Галицько-руські народні пісні з мелодіями” (1902) [16] стала важливою подією в публікуванні записів українського пісенного фольклору. Матеріали до неї в 1880-х роках зібрав І. Колесса в рідному селі Ходовичі. На жаль, він передчасно помер, не встигнувши видати заплановане, тому роботу над збіркою довершували його брати Олександр і Філарет Колесси. Збірка вміщує понад 200 різножанрових пісенних текстів, згрупованих у трьох розділах. У підрозділі “Пісні козацькі і жовнярські”, що входить до розділу “Ріжнорідні теми”, представлено близько 30 рекрутських та солдатських пісень (причому записів “жовнярських” набагато більше). На відміну від інших упорядників Колесса чітко відділив рекрутські та солдатські пісні від родинно-побутових, що виніс у назву підрозділу. А чисельність представлених записів свідчить про широке їх побутування в тій часово-просторовій локації. Записувач готував до друку не лише тексти пісень, але й мелодії до них, які вважав важливою складовою творів. Значним кроком у бік сучасної фольклористики стала паспортизація: місце запису було означено на початку, а до пісенних текстів додавалися дані про виконавця (прізвище та ім’я), часом – його коментарі до твору. Упорядник вказував на варіанти деяких пісень в інших відомих збірках, а окремі зразки були зафіксовані й представлені з варіантами у самій збірці.

Варто відзначити збирацьку діяльність Д. Яворницького, результатом якої стала збірка “Малороссийские народные песни, собранные в 1878–1905 гг.” (1906) [17]. До цього видання увійшли записи пісень переважно з Харківщини і Катеринославщини, тоді мало обстежених етнографами та фольклористами, а також з Полтавської, Херсонської, Таврійської, Київської та Чернігівської губерній. Основним зацікавленням Д. Яворницького була історія козаччини і Запорозької Січі, однак він охопив й інші суміжні напрями. У передмові збирач висловлює думку про швидкий занепад “питомо народної” пісенності під впливом швидкої індустріалізації, підтримавши подібні погляди М. Цертелєва, П. Лукашевича, М. Максимовича та ін.

Зауважимо, що названа збірка вміщує 830 пісень різних жанрів (з варіантами включно). Серед інших подані й рекрутські та солдатські, причому упорядник подає їх двома розділами (відповідно “Пісні рекрутські” та “Пісні солдатські”). Він не тільки розділяє їх, але й не відносить до соціально-побутових, адже у розділі “Пісні економічні і станові” подані бурлацькі, чумацькі тощо. Такий підхід побіжно висвітлений і в передмові. Розглядаючи структуру збірки (яка фактично є систематизацією вміщених у ній фольклорних творів), Д. Яворницький указав: “Нарешті особібно пісні солдатські, але в малоросійській більш-менш чистій передачі” [17, с. 8]. За цим, розуміємо, що збирач все-таки вважав рекрутські та солдатські пісні одним жанром. Зразки, вміщені в цих розділах, переважно належать до рекрутських та солдатських пісень, є кілька співанок-хронік. Лише в незначній частині текстів відчуваються впливи російської мови. Очевидно, упорядник розподіляв пісні за найменуванням головного героя – рекрут чи солдат (москаль). Важливо, що Д. Яворницький до кожного запису подав паспортизацію, вказавши населений пункт, ім’я та прізвище респондента, його вік, рік фіксації. До деяких пісень подано посилання на варіанти, вміщені в інших збірках, однак у передмові Д. Яворницький зауважив, що “не претендує на повноту цих посилань”.

Одним із перших дослідників, хто “визнав” рекрутчину, був М. Костомаров. Так, уже в монографії “Об историческом значении русской народной поэзии” (1843) [18] науковець розглянув різні питання, зокрема значення фольклору як історичного джерела, духовне та громадське життя народу. Під час вивчення останнього – окреслив побут та суспільне життя окремих “типів” – чумака, бурлака, козака, серед них ідеться і про рекрута: “У житті селянина є ще один новий тип, що йому присвячено значну кількість пісень – це рекрут. Такі пісні вирізняються жалісливим тоном, у них зображується переважно сум через розлуку з рідними, гіркий стан солдата; однак при цьому в них виявляється усвідомлення обов’язку і вірність долі” [18, с. 88]. Так, М. Костомаров уже в 1844 році відзначив активне побутування рекрутських пісень (що видається логічним, бо виконання рекрутської повинності українцями тривало вже багато років).

Також дослідник зауважив, що “військові” пісні належать до чоловічого репертуару.

Важливим на шляху наукового осмислення соціально-побутових пісень узагалі, а рекрутських та солдатських зокрема, був внесок М. Драгоманова. Учений пісні вказаної групи розглянув у кількох працях. Передусім ідеться про “Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова” (перший том вийшов 1874 р.) [19]. Маємо зауважити, що під “історичними” піснями автори розуміли такі, що в них ідеться про “осіб і події, які здебільшого відомі й з писемних джерел та відіграли помітну роль в історії народу” [19, с. 69]. М. Драгоманов сам зазначив, що дещо розширивши звичне розуміння терміна “історичні пісні”, залучає до аналізу усі пісні, у яких знайшли відображення зміни суспільного ладу українського народу. Також учений неодноразово підкреслював історизм пісень, розглянутих у праці (представлені пісні склали “поетичну історію суспільних явищ у Південній Русі” [19, с. 71]). Він наголосив на необхідності систематизації історичних пісень, відзначаючи їхню розпорошеність по різних виданнях. Як наслідок, дослідник пропонує звести тексти і варіанти історичних пісень, пояснити їх, тобто проаналізувати, відокремити питомо народне від підробок. Ці завдання він і поставив за мету виконати в цій праці.

При цьому науковці планували видання пісень, що відображають осмислення народом змін громадського порядку в Україні, із посиланнями на літописи й інші джерела, які засвідчують або спростовують висловлені в піснях погляди. Пісні мали представити періоди від найдавніших часів і до часу виходу праці, їх розподілили за розділами: “I) Пісні віку княжеського і дружинного (або вояцько-боярського од IX до XV ст.). II) Пісні віку козацького (од кінця XV до к. XVIII ст.). III) Пісні віку гайдамацького (XVIII ст., найбільш на правім боці Дніпра). IV) Пісні віку кріпацького і рекрутського (з кінця XVIII ст.). V) Пісні про волю (в Австрії з 1848, в Росії з 1861 р.)” [20, с. 125]. Протягом 1874–1875 років було видано пісні першого розділу та дві частини другого, однак, на жаль, обставини не дозволили продовжити публікування, і видання зупинилося на 1657 році. Вихідною точкою політичної історії народу і, відповідно, дослідження учені визначили пісні дружинного й князівського періоду (від “утворення військових дружин” до середини XVI ст.).

Стосовно пісень четвертого розділу “Пісні кріпацької та рекрутської доби” М. Драгоманов зауважив, що ретельна регламентація участі народу у військовій службі, Російської та Австро-Угорської імперії, сприяла приходу нової епохи пісенної творчості українців – пісень кріпацької і рекрутської доби, “які увібрали й перетворили багато пісень попередніх епох <...> Де-не-де майнуть у піснях згадки про минуле, пам’ять про сучасні події державного життя, переважно восні, однак основну увагу в народних піснях зосереджено на важкості рекрутчини та кріпацької роботи” [19, с. 75]. Свою пильну увагу до

пісень XVIII і XIX ст. учений пояснив тим, що в цей період не було достатньо свідчень, “що думали українці про справи своєї землі”, і лише пісні простого народу залишилися “єдиними українськими літописами XVIII–XIX ст.” [20, с. 128].

У праці “Нові українські пісні про громадські справи” (1881) М. Драгоманов докладно розглянув суспільно-побутові та історичні пісні. Дослідник зауважив на подібностях та відмінностях побутування деяких пісенних зразків, тематичних груп і жанрів на території України та сусідніх теренах. Серед інших він згадує й рекрутські пісні, указуючи на їх побутування по всій території [20, с. 12]. При цьому М. Драгоманов зазначив, що незалежно від територіального поділу, народнопоетична культура українців засвідчує їх цілісність. Прослідковуючи історичні перипетії українського народу, дослідник наголосив, що з кінця XVIII ст. майже всі пісні “про громадські справи”, що склалися в Україні, розкривали теми кріпацтва і рекрутчини, тобто в цей період вони були найважчим соціальним гнітом. М. Драгоманов згадує про чотири запозичені з Російської імперії, точніше занесені московськими солдатами в Україну, пісні (про похід Наполеона з французами на Москву; про донського козака (отамана) Платова; про “похід через “поле турецьке” (московська солдатська пісня ще з XVIII ст. та підновлена в XIX)”; про похід 1831 року на Варшаву). Усі вони “московські, і всі страшенно перекручені, так що іноді й зрозуміти їх трудно, – ось і усе, що українці співають про справи Російської держави в XIX ст.” [20, с. 29]. Далі дослідник зазначив, що чимало пісень було складено українським народом про вояцьке життя в XIX ст. і процес їх творення триває, але в усіх розглянутих ним зразках пісень наскрізною думкою є небажання перебувати на державній військовій службі. Відтворення в народній творчості знайшли далеко не всі історичні постаті, наприклад, в українських піснях згадок про царів небагато, вони переважно присутні саме в рекрутських і то ставлення до них негативне [20, с. 53].

Порівнюючи групи кріпацьких та рекрутських і солдатських пісень, дослідник зауважив на кількісному переважанні другої. Також М. Драгоманов зафіксував значне зростання “московських” (“салдатських, руських”) пісень у побуті українців (їх від солдатів переймали парубки), а найбільше – на Лівобережжі [20, с. 96]. Таке насадження вчений вважає негативним, оскільки рекрутчина – не просто важка повинність для українського народу, вона суперечила основним підвалинам його традиційного життя і світобачення, крім того, наслідування “московських реалій” впливало, зокрема, на рівень моральності українців.

Надзвичайно важливий докладний аналіз М. Драгоманова народних соціально-побутових пісень, його зауваги щодо цілісності народної культури українців, хоча й часом розділених адміністративним поділом між кількома країнами. Він відзначив тісний зв’язок з історією України та вплив політичного контексту на побутування і

творення пісень того чи іншого жанру. Учений визначив рекрутчину одним з провідних соціальних явищ кінця XVIII – XIX ст., які вплинули на побутування і творення зразків відповідного жанру. М. Драгоманов зауважив на давній традиції складати вояцькі пісні, однак рекрутські єдині серед вояцьких, у яких народ виступає проти державної військової служби. Причому дослідник відокремлює солдатські пісні, запозичені (або насажені) від московських солдатів, від питоми українських. Крім усього іншого, їхні тексти, неблизькі та незрозумілі пересічним українцям, під час виконання надзвичайно перекручували і трансформували настільки, що вони просто втрачали будь-який сенс. Це ще раз підкреслює значні відмінності українських і російських солдатських пісень.

Планувалося, що другий том праці “Політичні пісні українського народу” під назвою “Україна під урядом російським та австрійським” буде містити такі розділи: “Держава й воєнна служба”, “Кріпацтво й воля”, проте, на жаль, М. Драгоманову вдалося видати лише перший том (ч. 1, 1883 р., ч. 2, 1885 р.) [21, 22]. І той неповний – лише перших два із запланованих п’яти розділів (останній з них мав називатися “З козаків в солдати”, у ньому передбачалося подати пісні “котрі в своїх варіантах переходять часто з доби козацької в рекрутську” [21, с. IV]. Безумовно, ця праця відіграла важливу роль, заперечивши загальнопоширену тоді думку, що українці отримали значну користь і були задоволені “поверненням під крило Московської держави”. У передмові до першої частини М. Драгоманов писав: “Вся історія громадського життя на Україні, а також погляду українського народу на ті держави, під котрими він був і є, – Польську, Московську, – і досі не показана в правдивому світлі” [21, с. XVIII]. Указуючи на історичне підґрунтя “політичних” пісень, М. Драгоманов зауважив, що в різних частинах України, розділеної у XVIII ст. між кількома державами, превалювали різні пісні означеної групи. Творення “пісень про нові справи” М. Драгоманов описував так: “Та й пісні про нові справи тепер склалися часом зовсім не наново, а так, що старі пісні перероблювалися прикладно до нових справ, або до старих пісень приточувалися вірші зі споминами про нові справи” [21, с. XIV]. Однак цей процес був тим часовим, і згодом “спільність” відновилося: “Ця спільність потім знову знайшлася в піснях про спільне горе панщини і рекрутчини в XIX ст. в Росії та в Австрії” [21, с. XIV].

Однією з найдокладніших наукових праць, присвячених рекрутським та солдатським пісням, була розвідка М. Васильєва “Рекрутчина в малорусской песне (этнографический очерк)” [23, 24]. У ній дослідник докладно розглянув проблеми, пов’язані з названим жанром. На момент написання розвідки рекрутчина втратила свою історичну актуальність (у 1889 році в Російській імперії вже діяла загальна військова повинність, що мала відмінні характеристики), однак пісні, пов’язані з цим історичним явищем, народ виконував.

М. Васильєв зазначав, що рекрутські набори відігравали неабияку роль у житті селян, проте ступінь їх впливу на народне життя може бути адекватно оцінений лише за ретельного ознайомлення й аналізу фольклорних зразків, що постали під впливом життєвих подій, а саме – рекрутських наборів [23, с. 354–355].

Цікавими видаються зауваги автора щодо території дослідження, він приймає не державний, а “племінний, етнографічний кордон”, це значить, що до аналізу були залучені також зразки, зафіксовані в австрійських русинів, буковинців, угро-русів. Він пояснював такий підхід схожістю мотивів народної поезії в українців та австрійських українців (галичан), схожістю фізичних умов територій їхнього проживання та історичного минулого, а також мови і тотожністю колективної психіки (тобто менталітету). А подібність мотивного ряду саме рекрутських пісень Російської та Австро-Угорської імперій М. Васильєв пояснював паралелями державних форм, зокрема і щодо військової повинності. Як показало подальше вивчення названих пісень, такий підхід був не лише прогресивним, але й цілком вірним.

Серед особливостей солдатської служби часів рекрутчини дослідник виділяє “непомірну” тривалість служби. Хоча він також зазначив, що протягом часу побутування рекрутської повинності ця тривалість поступово зменшувалася (від довічної до трьох років в армії та семи – у резерві). М. Васильєв також навів думку, що явище рекрутчини мало багато чого “ненормального” і надзвичайно пригнічувало народ, який мав нести цю повинність. Як наслідок, ці та інші причини сприяли прийняттю змін державою. Неабияке значення у ставленні до рекрутчини мав загальний народний погляд на солдата, його права і роль. Солдата сприймали як машину, як сліпу зброю в руках його начальника: “солдат має боятися дрючка свого капрала більше, ніж кулі ворога” [23, с. 358]. Крім того, автор зазначив, що для малоросійського народу рекрутчина сприймалася як образлива, а також була способом покарання за часів кріпосного права. М. Васильєв наголосив, що для окремого “історичного малоруського типу”, який склався в умовах багаторічної боротьби народу за свою незалежність, характерні особиста свобода і гідність. Наведені вище причини пояснюють, чому рекрутчина викликала такий значний резонанс у свідомості та усній народній творчості народу. Про останнє свідчить, зокрема, кількість зразків рекрутських пісень, уміщених у збірках (і це вже станом на кінець XIX ст.). Тобто вчений зауважив на значній відмінності психологічного сприйняття військової діяльності.

Дослідник докладно розглянув утілення явища рекрутчини в народних піснях (опрацював близько 300 зразків). Загальний “настрій” рекрутської пісенності він визначив як похмурий, що репрезентує народне горе. Подав характеристику всіх основних образів та типологізацію “найтяжчих моментів для рекрута”, спираючись на тексти пісень.

М. Васильєв звернувся до розгляду причин, що сформували представлене в піснях ставлення молоді до рекрутчини [24, с. 615]. Логічною першопричиною цього він назвав розлуку з сім'єю (окремо розглянув пісні, де рекрут покидає дружину та дітей), оминаючи пісень про “гіркоту розлуки хлопця та дівчини”, оскільки, як він зазначив, ця тематична група мало чим відрізняється від пісень “про кохання”. Загалом дівчата жаліються на те, що “цвіт української молоді” пішов від них через рекрутчину. Проаналізувавши пісенні тексти, М. Васильєв дійшов висновку, що українець усвідомлював себе членом суспільства, громади і мав певні моральні зобов'язання перед нею. Цей зв'язок рекрут мав розірвати, тому він уважав за необхідне попросити пробачення в кожного і у всієї громади. Із солдатчиною пов'язувалися різкі зміни всього життєвого устрою хлібороба: землеробство замінювала муштра, життя серед природи – життя казармене. Звісно, цей факт мав неабияке значення при формуванні ставлення молоді до рекрутчини. М. Васильєв уточнював, що, прощаючись з рідною обстановкою, рекрут вбачав попереду перспективу потрапити на “чужину”, “чужу сторону”. “Особливо боїться парубок померти “на чужині”; сама смерть у далекому краї уявляється йому іншою – він не помре, але загине” [24, с. 619] – така теза дослідника привертає увагу, оскільки в ній убачається думка про розподіл у народній свідомості простору на “свій” і “чужий” (останній має негативну конотацію). Крім того, не буде кому навіть оплакати загублену душу. Як наслідок, обряд проводів рекрута має паралелі з поховальним (ще одним підтвердженням цього є побутування голосіння за рекрутом). Оскільки парубок, який ішов у солдати, уважався назавжди втраченим для сім'ї та громади. У багатьох піснях висловлюється безнадія на його повернення, зумовлена тривалістю служби, участю у воєнних діях тощо. І навіть якщо він повертався, однак він ставав інакшим, зміненим як фізично, так і морально (“москалем” [24, с. 619]).

Серед важких моментів солдатського життя дослідник назвав обмеження волі, муштру, виконання важкої фізичної роботи (будування каналів тощо), фізичні покарання, а також нестачу харчування. У піснях українців, які проживали на території Австро-Угорської імперії, зафіксовано скарги, що ризик і праця солдатського життя недостатньо винагороджуються [24, с. 625]. Важливим питанням, якого торкається дослідник, є частина рекрутської пісенності, де солдатське життя представлено більш принадним, ніж селянське, і схожі за настроями пісні, де служба в армії видавалася кращою за панщину.

М. Васильєв висловив здивування, що в рекрутських піснях не відображено усвідомлення необхідності кожним членом суспільства бути готовим до захисту своєї Батьківщини. Таку невідповідність він пояснював станом свідомості громадськості щодо нововведень, які впроваджувалися в Україні, та нерозумінням необхідності цих нових порядків.

Підсумовуючи, М. Васильєв зазначив, що аналіз текстів пісень дає підстави стверджувати про негативне ставлення українського “малоруського” народу до рекрутчини, що виражалося в різних формах: формі пасивного протесту – втеча від рекрутчини, у формі негативних побажань (прокльонів) винуватцям “цього нещастя”, у формі печалі та скорботи через непереборність обставин [24, с. 629].

Причини такого ставлення також висвітлені в народній поезії. Так, це розлука з сім'єю та громадою, полишення звичного устрою, різка зміна життя, свавілля, що відбувалося під час віддачі в рекрути, цілковита неспроможність розпоряджатися собою, відсутність права полишити військову службу за власною волею, часті фізичні покарання, зневажливе ставлення, образи, голодування та ін. При цьому в піснях відображається нерозуміння “малоросом” цілей, заради яких існувала солдатська служба, зв'язку між інтересами народу та причинами, що призводили до наступних наборів у військо, відсутність будь-яких моральних спонук до несення цієї повинності. Натомість у піснях констатуються окремі факти суперечностей інтересів рекрутів і тих, хто їх примушує ризикувати та жертвувати собою. Як приклад М. Васильєв навів австрійських “малоросов”, які не могли вбачати сенсу або мати морального чи матеріального зацікавлення у війнах, наприклад, з Італією. Автор дослідження переконував, що цей приклад пояснює, чому український народ – творець такої військової громади, як Запорозька Січ, уникав війн, “плакав”, вважаючи за неволю казарму, тому що учасники козацького та інших народних рухів мали досить чіткі, усвідомлені цілі, моральні причини своєї діяльності [24, с. 630].

Отже, дослідник провів серйозну аналітичну роботу. Він визначив історичні передумови та обставини виконання рекрутської повинності, їх відображення в народних піснях (достовірне і крізь призму емоцій); торкнувся важливих етнопсихологічних питань, щодо ставлення українців до війська і військових зобов'язань зокрема, а також розглянув поетику, мотиви, образи рекрутських та солдатських пісень, спираючись на значний матеріал (300 пісенних зразків), дійшов узагальнень і висновків. Тому студія М. Васильєва досі залишається одним з найдокладніших досліджень пісень означеного жанру.

У 1897 році цієї теми торкнувся В. Милорадович. Результатом його збирацьких і дослідницьких розшуків стала розвідка “Прощання рекрута і рекрутські пісні в Лубенському повіті Полтавської губернії” [25]. У ній В. Милорадович докладно описав етапи підготовки рекрута до від'їзду у військо, а також обряд і побутові обставини його проводів. Під час підготовки, навіть на етапах, коли сам парубок відсутній, за свідченням В. Милорадовича, виконувалися рекрутські пісні. Під час виряджання і прощання мати й сестра молодого рекрута виконували рекрутські голосіння, тексти яких дослідник також представив. А проводжаючи парубка за село, молодь співала рекрутських пісень.

І хоча більшість наведених текстів – це широкопоширені зразки, варіанти яких уміщені в багатьох збірках, вони можуть бути проаналізовані в контексті еволюції жанру. Варто зауважити, що В. Милорадович подавав паспортизацію цих пісень (рік запису, населений пункт, ім'я та прізвище виконавця, вік) і вказував на їх варіанти в інших виданнях. Важливо, що вчений виявив зацікавлення темою і зафіксував й описав проведення цього обряду.

У 1902 році була надрукована студія В. Гнатюка “Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності” [26]. У цій розвідці дослідник торкнувся важливого питання про можливий занепад усної народної творчості. “Домішування до українського життя нового політичного елементу в формі російської військової і цивільної управи” мало призвести до такого занепаду. Однак, незважаючи на досить песимістичні прогнози попередників і те, що “нова українська муза не могла вже нічого такого утворити, що могло б рівнятися з її давніми творами”, науковець дійшов висновку: відбувається природний процес відмирання окремих жанрів, проте фольклор загалом продовжує жити. Отже, ідеться про наступний етап у його розвитку (серед причин змін дослідник згадує різні соціальні й історичні події, зокрема й рекрутчину), який позначається творенням нових народнопоетичних зразків. У цій праці В. Гнатюк розглянув як новотвори емігрантські (“еміграційні”) пісні, звернув увагу на спосіб їхнього творення на основі давніших зразків, окреслив коло мотивів. Зокрема, прослідкував військові мотиви в названих піснях, аналізуючи їх за логікою подій. Отже, В. Гнатюк зауважив вплив соціально-економічних умов й історичних подій на фольклор, а в його дослідженні наведено численні міжжанрові елементи.

Рекрутські та солдатські пісні розглянув також Ф. Колесса в праці “Українська усна словесність” (1938) [27]. У цій праці дослідник представив власну систематизацію українського фольклору, надаючи основні характеристики жанрам, зауважуючи на їхніх особливостях, розглядаючи поетику, крім того, у другій частині праці подав народнопоетичні зразки. У розділі “Станові пісні” серед інших він аналізував рекрутські та солдатські пісні. Огляд Ф. Колесса почав з характеристики історичних передумов їх творення: “Салдатчина й рекрутчина, як форми чужої військової організації, накинені ураз із панщиною, займанськими державами, Австрією й Росією, для їх державних, чужих українському народові інтересів, – стрінулася з загальною нехиттю української людности” [27, с. 96]. Причому науковець зауважив на тому, що в самих піснях зображені відмінності військової служби в арміях цих держав. Указав на те, що ці пісні продовжують побутувати, хоча рекрутчину замінила примусова військова служба (загальна військова повинність). Надавши перелік основних мотивів і тем цих пісень, Ф. Колесса звернувся до генези жанру: “Жовнірські й солдатські пісні складають цілу епопею вояцького життя, в яку ввійшло також чимало картин із давніх козацьких пісень. <...> Але ж деяка частина

вояцьких пісень касарняного типу має дуже свобідний, навіть сороміцький характер, а в мові помітні сліди чужих впливів: чеських, словацьких, польських, російських, а то й німецьких. У переносенні чужих пісенних мотивів на українське село військо відограло, очевидно, важну роль” [27, с. 97–98]. У другій частині праці у підрозділі “Рекрутські й вояцькі пісні” він подав п'ять зразків з нотами за збірками І. Колесси, М. Лисенка та М. Максимовича. Пісні названі за основними мотивами. Ф. Колесса розглянув “солдатські” як пісні, що відображають рекрутчину, а “жовнірські” – подібні за формою, відображають виконання примусової військової повинності на українських територіях, що входили тоді до складу Австрійської імперії, отримали значніший вплив від інших народів під час формування. При цьому дослідник указує на витоки в козацьких піснях, які мають “солдатські” й “жовнірські” пісні, а отже, не відділяє їх творення від української фольклорної традиції, як це робили деякі його попередники.

Отже, огляд видань XIX – початку XX ст. засвідчив, що рекрутським та солдатським пісням у цей період не приділяли значної уваги (винятком стала студія М. Васильєва). Натомість тривала їх фіксація, саме тому зразки пісень означеного жанру представлені, зокрема, у найгрунтовніших збірках цього періоду. Також спадщина багатьох збирачів XIX – початку XX ст. була видана у середині XX – на початку XXI ст. Тоді їхні доробки упорядковували, спираючись на нові класифікаційні принципи.

На розуміння цих пісень ученими XIX – початку XX ст. здебільшого вказувало вміщення зразків у відповідних розділах. Протягом тривалого періоду науковці не розглядали їх, не визначали їх місця в системі української пісенності, не надавали визначень і характеристик. Про це писав, зокрема, М. Драгоманов, який у передмові до праці “Політичні пісні українського народу” висловився так: “Досі не були як слід зібрані і пояснені українські пісні XVIII ст. і що навіть на ті пісні цього століття, котрі були вже запечатані, не звернуто було потрібної уваги од вчених людей <...> А пісень XVIII ст., котрі передадуть думки українського народу про своє життя під московським урядом, зовсім мало ще й досі” [21, с. XIX]. Переважно таке ігнорування було спричинене сприйняттям солдатчини як насадженого явища, що не має українського підґрунтя і чуже для української культури. Однак згодом дослідники змогли прослідкувати й виявити творення рекрутських і солдатських пісень, які стали органічним явищем українського фольклору – відповіддю на історичні обставини.

Так, ґрунтуючись на висновках і напрацюваннях попередників, свою діяльність розгортали науковці XX ст., які, на жаль, часом відкидали цінні думки та підходи фундаторів досліджень через ідеологічну невідповідність їхніх постулатів вимогам часу. Тому при проведенні узагальнюючого дослідження рекрутських та солдатських пісень надзвичайно важливо врахувати набутки учених від початкових

стадій зацікавлення жанром. Адже тільки докладний розгляд напрацювань учених в історичному дискурсі дозволить зробити науково виважені узагальнення щодо етапів становлення жанру, розвинути новітній

погляд на рекрутські та солдатські пісні як самостійний фольклорний масив, визначити їх місце та роль у загальній системі українського пісенного фольклору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Украинские народные песни, изданные М. Максимовичем. Москва, 1834. XI, 180 с.
2. Малороссийские песни, изданные М. Максимовичем. Москва, 1827. XXXVI, 234 с.
3. Колесса Ф. М. Історія української етнографії / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського ; передм. Г. А. Скрипник. Київ, 2005. 368 с.
4. Сборник украинских песен, издаваемый М. Максимовичем. Москва, 1849. 114 с.
5. Малороссийские и червонорусские народные думы и песни / П. Лукашевич. Санкт-Петербург, 1836. 170 с.
6. Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego / z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego ; zebrał i wydał Waclaw z Oleska. Lwów, 1833. 529 s.
7. Pieśni ludu ruskiego w Galicyi / zebrał Żegota Pauli. Lwów, 1840. Т. 2. 218 s.
8. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским русским географическим обществом. Юго-Западный отдел: матер. и исслед. / собранные д. чл. П. П. Чубинским. Санкт-Петербург, 1874. Т. 5. 1209 с.
9. Сборник песен буковинського народа (из материала, доставленного Г. И. Купчанком в Юго-Западный отдел Императорского русского географического общества) / сост. А. Лоначевский. Киев : Тип. М. П. Фрица, 1875. 229 с.
10. Народные песни Галицкой и Угорской Руси : в 3 ч. / собран. Я. Головацким. Москва, 1878. Ч. 1. Думы и думки. 388 с.
11. Малорусские песни, преимущественно исторические, собран. Я. П. Новицким в 1874–1894 гг. Харьков, 1894. 212 с.
12. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине в 1874–1903 гг. / Я. П. Новицкий. Катеринослав, 1908. 127 с.
13. Іваннікова Л. Яків Новицький. Фольклорист, історик, педагог/за ред. С. В. Мишанича. Запоріжжя : АА Тандем, 2010. 388 с.
14. Гринченко Б. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Чернигов, 1899. Вып. 3 : Песни. XXXII, 765 с.
15. Козар Л. Борис Грінченко як фольклорист. Київ : Вид-ий центр ІПК ДСЗУ, 2005. 149 с.
16. Галицько-руські народні пісні з мелодіями / збір. у с. Ходовичах Іван Колесса. *Етнографічний збірник*. Львів, 1902. Т. XI. XXXVI. 303 с.
17. Малороссийские народные песни, собранные в 1878–1905 гг. / Д. И. Эварницкий. Екатеринослав : Тип-ия Губернского земства, 1906. 772 с.
18. Костомаров Н. Об историческом значении русской народной поэзии. *Етнографічні писання Костомарова*. 1930. С. 3–114.
19. Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. *Драгоманов М. Вибрані праці* : у 3 т., [у 4 кн.]. / упоряд. та прим. В. Ф. Погребенника. Київ : Знання України, 2007. Т. 2. Фольклористика. Літературознавство С. 69–90.
20. Драгоманов М. Нові українські пісні про громадські справи (1764–1880) / М. Драгоманов. 2-ге вид. Київ : Криниця, 1918. 154 с.
21. Драгоманов М. Політичні пісні українського народу XVIII–XIX ст. Ч. 1. Розділ 1. Женева, 1883. V, LV, 137 с.
22. Драгоманов М. Політичні пісні українського народу XVIII–XIX ст. Ч. 1. Розділ 2. Женева, 1885. XII, 227 с.
23. Васильев М. Рекрутчина в малорусской песне (этнографический очерк). *Киевская старина*. 1889. № 8. С. 354–376.
24. Васильев М. Рекрутчина в малорусской песне (этнографический очерк). *Киевская старина*. 1889. № 9. С. 615–630.
25. Милорадович В. Прощание рекрута и рекрутские песни в Лубенском уезде Полтавской губернии. *Киевская старина*. 1897. № 7–8. С. 80–95.
26. Гнатюк В. Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. Нью-Йорк, 1981. Т. 201 : Володимир Гнатюк. Вибрані статті про народну творчість. С. 41–56.
27. Колесса Ф. Українська усна словесність. Львів, 1938. 645 с.

RECORDINGS AND SCIENTIFIC COMPREHENSION OF UKRAINIAN FOLK RECRUIT'S AND SOLDIER'S SONGS IN THE MID-XIXTH TO EARLY-TO-MID-XXTH CENTURY**Yarynychyna O.***M.T. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine*

Tracing the understanding of a genre's specificity is of a great significance for ascertaining this specificity. Thus, the outset of recording and publishing recruit's and soldier's songs fell on the early to mid-XIXth century. Thence commenced their scientific comprehension as well. Recruit's and soldier's songs are represented in collections of M. Maksymovych, M. Kostomarov, P. Lukashevych, V. Zaleskyi, V. Antonovych and M. Drahomanov, P. Chubynskyi, Ya. Holovatskyi, H. Kupchanko and many others.

Reviewing the editions of the XIXth to early XXth centuries has attested the development of research conceptions. At first songs were assigned to being *male* and *female*. Recruit's and soldier's songs were previously attributed to those of everyday life (of *Cossack everyday life*, by the expression of M. Maksymovych); since 1876 most compilers of collections have defined them as political songs (without including into the class ones). Some people, while considering their affinity by military themes, grouped together Cossack, recruit's and soldier's songs, other compilers – along with the historical ones. Hereby, there occurred the determining of a place of recruit's and soldier's songs within the folkloric system. Later on, collections' compilers started representing samples of recruit's and soldier's songs in individual chapters, chiefly dividing them into two categories (*recruit's songs* and *soldier's songs* respectively). Scholars described soldier's songs as being inseminated by the Russian Empire via Ukrainian enlisted fellows, while recruit's songs as a folkloric response of the Ukrainians to recruits' conscription. Collateral with the term *recruit's* were used expressions *ne recruit's* and *zohnierz's* (for instance, in the collection of Kolessa, a section was called *Cossack and Zohnierz's songs*). H. Kupchanko, in naming of his book's chapter *Compulsory Military Service*, reflected the relation of songs to this conscription.

A considerable array of song texts recorded by collectors in the XIXth to early XXth centuries was published in the Soviet period. While these editions being prepared for publication, the materials were arranged after classifications and principles of that time.

One of the most circumstantial studies dealt with songs of the mentioned genre was *The Theme of Recruitment in Lesser Russian Songs (An Ethnographic Essay)* by M. Vasylyev, who applied the term *recruit's songs*. Since as early as the mid-XIXth century, separate mentions of the genre have appeared in works of scholars, particularly the M. Kostomarov monograph *On Historic Importance of Russian Folk Poetry* (1843). M. Drahomanov considered wider significance, development and a place of the genre within the system of Ukrainian songs in his papers *Historical Songs of Lesser Russian People with Annotations* by Vl. Antonovich and M. Drahomanov, *New Ukrainian Songs on Public Affairs*, and *Political Songs of Ukrainian People*. V. Myloradovych, V. Hnatiuk and F. Kolessa concerned various problems and aspects of studying the genre in their works as well.

Thus, the analysis of editions of the XIXth to early XXth centuries bears witness to scholars' interest in recruit's and soldier's songs. Earliest endeavours of the latter's assessment and classification were made by compilers of folkloric collections. Issues related to the genre under consideration were also examined in works of prominent researchers and even in a separate study.

Key words: Ukrainian folk recruits and soldiers songs, songs genres, folkloristic collections, acquisition and studying of the oral poetic folk works at the XIX – early XX centuries, socio-political context.